

Knowledge Consortium of Gujarat
 Department of Higher Education, Government of Gujarat
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ISSN : 2279-0241

Year-1 | Issue-1 | Continuous issue-1 | June-July 2012

ગુજરાતના અર્થતંત્રમાં સેવા ક્ષેત્રનું પ્રદાન

અર્થતંત્રની વિકાસ પ્રક્રિયાને ઝડપી બનાવવા માટે સેવાક્ષેત્રનો વિકાસ અતિ મહત્વનો છે. સેવા ક્ષેત્રમાં ઘણી બધી પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. જેવી કે પરિવહન, ફાઇનાન્સ, બેંકિંગ અને વીમા, રિયલ એસ્ટેટ તથા જાહેર વહીવટ વગેરે. સેવા ક્ષેત્રમાં વેપાર, હોટેલ અને રેસ્ટોરન્ટનો હિસ્સો 30 ટકા જેટલો હોય છે. ભારતીય અર્થતંત્રની GDPમાં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૧૯૯૩-૯૪માં ૪૩ ટકા જેટલો હતો. વૃદ્ધિના એન્જિન તરીકે મેન્યુફેક્ચરીંગ ક્ષેત્રને ભલે મહત્વ અપાતું હોય પરંતુ સેવા ક્ષેત્રના પ્રદાનને નકારી ન શકાય. ભારતની રાષ્ટ્રીય આવકમાં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૧૯૫૦-૫૧માં ૨૮.૬ ટકા હતો તે વધીને ૧૯૭૦-૭૧માં ૩૧.૯ ટકા, ૧૯૮૦-૮૧માં ૪૧.૦ ટકા અને ૨૦૦૬-૦૭માં ૬૧.૯ ટકા જેટલો જોવા મળ્યો હતો. ગુજરાતની વાત કરીએ તો સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો GDP સ્થિર ભાવોએ ૧૯૮૦-૮૧માં ૩૨ ટકા હતો તે વધીને ૧૯૯૦-૯૧માં ૩૭.૮ ટકા ૧૯૯૮-૯૯માં ૪૨.૮ ટકા અને ૧૯૯૯-૨૦૦૦માં ૪૬.૫ ટકા જેટલો હતો. જ્યારે કૃષિ અને વન્ય પેદાશોનો હિસ્સો ૧૯૯૦-૯૧માં ૨૭.૬ ટકા હતો તે ઘટીને ૧૯૯૯-૨૦૦૦માં ૧૫.૦ ટકા અને મેન્યુફેક્ચરીંગ ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૧૯૯૦-૯૧માં ૩૪.૬ ટકા હતો તે વધીને ૩૮.૫ ટકા થયો છે. અર્થતંત્રમાં કૃષિ અને ઉદ્યોગ ક્ષેત્ર કરતાં સેવા ક્ષેત્રનો વિકાસ ઝડપથી થઈ રહ્યો છે. ૨૦૧૦-૧૧ની વાત કરીએ તો દેશની કુલ રાષ્ટ્રીય આવકમાં ખેતી ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૧૯.૦ ટકા જેટલો, ઉદ્યોગ ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૨૫.૦ ટકા અને સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો સૌથી વધુ ૫૬.૦ ટકા જેટલો હોવા છતાં કુલ રોજગારીમાં સેવા ક્ષેત્રનું પ્રદાન માત્ર ૨૬.૦ ટકાનું જ છે. આપણા દેશના વિકાસનો આ વિચિત્ર વિરોધાભાસ દર્શાવે છે.

ટેબલ નં - ૧ : GSDP માં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો (૨૦૦૪-૨૦૦૫)

ક્રમ	રાજ્ય	સ્થિર ભાવે (રૂ. લાખમાં)	ચાલુ ભાવે (રૂ. લાખમાં)
૧	ગુજરાત	૪૪,૯૨,૫૪૭	૭૭,૧૦,૬૯૫
૨	મધ્ય પ્રદેશ	૨૪,૩૮,૦૦૩	૪૫,૬૬,૯૯૩
૩	મહારાષ્ટ્ર	૧,૧૬,૯૮,૩૨૪	૨,૧૯,૯૦,૩૨૩
૪	રાજસ્થાન	૨૯,૪૧,૨૩૬	૫૦,૩૧,૬૯૩
૫	ભારતના બધા જ રાજ્યોની સરેરાશ	૧૦,૭૧,૭૩૪	૧૭,૬૫,૨૧૭

સંદર્ભ : CSO 2006 and states at a glance 2006-07 gujarat

ઉપરોક્ત ટેબલ નં - ૧માં કુલ ઘરેલુ પેદાશમાં વિવિધ રાજ્યોનો હિસ્સો દર્શાવવામાં આવેલ છે. જેમાં જોઇ શકાય છે કે ૨૦૦૪-૦૫ માં સ્થિર ભાવે મધ્યપ્રદેશ અને રાજસ્થાન કરતાં ગુજરાતનો કુલ ઘરેલુ પેદાશમાં હિસ્સો વધુ છે. પરંતુ મહારાષ્ટ્ર કરતાં ઓછો છે. આજ સમયગાળા દરમિયાન ચાલુ ભાવે GSDPમાં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ગુજરાતમાં મધ્યપ્રદેશ અને રાજસ્થાન કરતાવધુ પણ મહારાષ્ટ્ર કરતા ઓછો છે. જે દર્શાવે છે કે ગુજરાતની પ્રગતિ બહુ ધીમી છે. રાજ્યે જો ઝડપી આર્થિક વિકાસ સાધવો હોય તો GSDPમાં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો વધારવો જોઈએ. ભારતનાં બધા રાજ્યોની સરેરાશ ઘરેલુ પેદાશનું પ્રમાણ સ્થિર ભાવે રૂ. ૧૦,૭૧,૭૩૪ લાખ અને ચાલુ ભાવે ૧૭,૬૫,૨૧૭ લાખ છે જે ઘણુ જ ઓછુ કહેવાય.

ટેબલ નં - ૨
સેવા ક્ષેત્રનો સરેરાશ વાર્ષિક વૃદ્ધિદર (સ્થિર ભાવોએ ટકામાં)

ક્રમ	રાજ્ય	૧૯૯૫-૯૬ થી ૧૯૯૯-૨૦૦૦	૨૦૦૦-૦૧ થી ૨૦૦૪-૦૫
૧	ગુજરાત	૯.૭૧	૬.૯૦
૨	મધ્યપ્રદેશ	૭.૬૩	૪.૧૮
૩	મહારાષ્ટ્ર	૮.૫૯	૬.૯૪
૪	રાજસ્થાન	૮.૫૦	૭.૧૪
૫	ભારત	૯.૧૮	૭૦૬૩

સંદર્ભ :CSO 2006 and states at a glance 2006-07 gujarat

ટેબલ નં -૨માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વર્ષ ૧૯૯૫-૯૬ થી ૧૯૯૯-૨૦૦૦ના સમયગાળા દરમિયાન સેવા ક્ષેત્રનો સરેરાશ વાર્ષિક વૃદ્ધિદર સ્થિર ભાવોએ ગુજરાતમાં ૯.૭૧ ટકા, મધ્યપ્રદેશનો ૭.૬૩ ટકા, મહારાષ્ટ્રનો ૮.૫૯ ટકા, રજસ્થાનનો ૮.૫૦ ટકા જોવા મળ્યો હતો. જેમાં જોઇ શકાય છે કે ગુજરાતમાં સેવા ક્ષેત્રનો વાર્ષિક વૃદ્ધિદર બીજા રાજ્યો કરતા વધુ છે તેમજ ભારતના વાર્ષિક વૃદ્ધિદરની સમાન છે. આ વૃદ્ધિદર ૨૦૦૦-૦૧ થી ૨૦૦૪-૦૫ના સમયગાળા દરમિયાન ૨ થી ૩ ટકા જેટલો ઘટેલો જોવા મળે છે.

સેવાક્ષેત્રના એક અંગ તરીકે બેંકિંગની ભૂમિકા :

ટેબલ નં -૩ : વ્યક્તિગત લોન માટે બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ

ક્રમ	રાજ્ય	વ્યક્તિગત લોન માટે બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ રૂ. લાખમાં) વર્ષ ૨૦૦૫	CAGRમાં વ્યક્તિગત લોન માટે બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ (ટકામાં) વર્ષ ૨૦૦૧-૦૫
૧	ગુજરાત	૨૯૭૩૫૨	૧૪.૦૨
૨	મધ્યપ્રદેશ	૩૧૦૮૬૧	૨૦.૦૪

૩	મહારાષ્ટ્ર	૧૩૬૧૭૫૪	૩૧.૯૮
૪	રાજસ્થાન	૩૦૩૧૦૫	૧૬.૩૫
૫	ભારત	૮૬૬૧૦૬૯	૨૨.૦૮

સંદર્ભ : Indian states at a glance 2006-07 gujarat

ટેબલ નં - ૩માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વ્યક્તિગત લોન માટે બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ ૨૦૦૫માં ગુજરાતમાં રૂ. ૨૯૭૩૫૨ લાખ હતું. જ્યારે મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાનમાં આ પ્રમાણ થોડુક વધારે જોઈ શકાય છે. CAGRમાં વ્યક્તિગત લોન માટે બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ (ટકામાં) ૨૦૦૧-૦૫માં ગુજરાતનો ૧૪.૦૨ ટકા હતો જ્યારે મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાનમાં આ પ્રમાણ અનુક્રમે ૨૦.૦૪, ૩૧.૯૮, ૧૬.૩૫ ટકા અને સમગ્ર ભારતમાં ૨૨.૦૮ ટકા હતું. એક રીતે જોઈએ તો વ્યક્તિગત લોનમાં ગુજરાત હજુ પાછળ છે.

ટેબલ નં - ૪ : કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનો હિસ્સો (ટકામાં)

ક્રમ	રાજ્ય	૨૦૦૧	૨૦૦૫
૧	ગુજરાત	૩૫.૭૨	૪૧.૩૦
૨	મધ્યપ્રદેશ	૩૨.૨૮	૩૩.૩૦
૩	મહારાષ્ટ્ર	૪૫.૭૧	૬૩.૩૮
૪	રાજસ્થાન	૩૫.૩૧	૩૧.૬૪
૫	ભારત	૩૬.૬૯	૪૩.૩૪

સંદર્ભ : RBI 2006 Indian states at a glance 2006-07 gujarat

ઉપરોક્ત ટેબલમાં કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનો હિસ્સો ટકાવારી પ્રમાણમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે. ગુજરાતમાં કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનો હિસ્સો ૨૦૦૧માં ૩૫.૭૨ ટકા હતો તે વધીને ૨૦૦૫માં ૪૧.૩૦ ટકા થયો છે. મધ્યપ્રદેશ કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનો હિસ્સો ૨૦૦૧માં ૩૨.૨૮ ટકાથી સહેજ વધીને ૨૦૦૫માં ૩૩.૩૦ ટકા, મહારાષ્ટ્રમાં આજ સમયગાળા દરમિયાન ૪૫.૭૧ ટકાથી વધીને ૬૩.૩૮ ટકા, રાજસ્થાનમાં ૩૫.૩૧ ટકાથી ઘટીને ૩૧.૬૪ ટકા થયું છે. જ્યારે ભારતનો કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનો હિસ્સો ૨૦૦૧માં ૩૬.૬૯ ટકા હતો તે ૨૦૦૫માં ૪૩.૩૪ ટકા જોવા મળ્યો હતો.

ટેબલમાં જોઈ શકાય છે કે કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનની બાબતમાં મહારાષ્ટ્ર પછી ગુજરાતની કામગીરી સારી જણાય છે પરંતુ સમગ્ર ભારતની તુલનામાં હજુ ઘણું પાછળ છે. જ્યારે મધ્યપ્રદેશમાં કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યક્તિગત લોનનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે.

વ્યાપાર માટે આપવામાં આવેલ બેંક ધિરાણ :

વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિઓ એ સેવા ક્ષેત્રનું મોટામાં મોટું ઘટક છે. દેશને પ્રાપ્ત થતી મોટા ભાગની આવક બજારના કદ પર આધારિત છે. કારણ કે, છૂટક અને જથ્થાબંધ વેપારને બેંક ધિરાણનો વૃદ્ધિદર અસર કરે છે.

ટેબલ નં - ૫

વ્યાપાર માટે ચૂકવાયેલ બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ

ક્રમ	રાજ્ય	વ્યાપાર માટેના બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ (રૂ. લાખમાં) વર્ષ : ૨૦૦૫	CAGRમાં વ્યાપાર માટેના બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ (ટકામાં) વર્ષ: ૨૦૦૧-૦૫
૧	ગુજરાત	૪૦૬૬૯	૫.૩૧
૨	મધ્યપ્રદેશ	૧૦૫૩૯૭	૨૩.૭૭
૩	મહારાષ્ટ્ર	૧૨૩૭૯૨	૧૬.૨૯
૪	રાજસ્થાન	૮૨૬૩૨	૨૬.૭૮
૫	ભારત	૧૫૮૧૮૧૩	૧૫.૩૮

સંદર્ભ :RBI 2006 and Indian states at a glance 2006-07

ઉપરોક્ત ટેબલમાં વ્યાપાર માટે ચૂકવાયેલા બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ વર્ષ ૨૦૦૫ ગુજરાતમાં ૪૦૬૬૯ લાખ રૂ. હતું. જે મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, જેવા રાજ્યોની તુલનામાં ઘણું જ નીચું છે. CAGRમાં વ્યાપાર માટેના બેંક ધિરાણનું પ્રમાણ વર્ષ ૨૦૦૧ થી ૨૦૦૫ના સમયગાળા દરમિયાન ગુજરાતમાં સરેરાશ ૫.૩૧ ટકા છે. જે ઘણું જ ઓછું કહેવાય. ગુજરાત રાજ્યે આ દિશામાંપહેલ કરવી રહી તો જ રાજ્યની ઊભરતી વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન મળી રહેશે.

અહીં એક બાબત નોંધવી આવશ્યક છે કે ગુજરાતમાં કુલ બેંક ધિરાણમાં વ્યાપાર માટેના ધિરાણનું પ્રમાણ જે ૨૦૦૧માં ૬.૭૧ ટકા હતું તે ૨૦૦૫માં ઘટીને ૫.૬૫ ટકા થયેલું જોવા મળ્યું હતું. જ્યારે ભારતમાં સરેરાશ ૨૦૦૧માં ૮.૪૦ ટકા હતું તે ૨૦૦૫માં ઘટીને ૭.૯૧ ટકા થયેલું જોવા મળ્યું હતું. આમ, દેશ અને ગુજરાતમાં બેંકિંગ ધિરાણ કામગીરીના વલણો એક જ દિશામાં ફેરફાર પામતા જોવા મળે છે.

Abbreviation :

GSDP – gross state domestic product.
CAGR – compound annual growth rate.
CSO – central statistical organization

સંદર્ભ::

- (૧) ભારતીય આર્થિક નીતિ –ક્રિએટીવ પ્રકાશન.
- (૨) ભારતીયઅર્થતંત્ર – પોપ્યુલર પ્રકાશન
- (૩) Indian economy – pratiyogitadarpan
- (૪) state at a glance 2006-07 gujarat – performance facts and figures
- (૫) www.indicus.com

પ્રા.રીપલ જે પટેલ (વ્યાખ્યાતાસહાયક)
અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ,
સરકારી વિનિયન અને વાણિજ્ય કોલેજ,
કડોલી, તા. હિમ્મતનગર, જિ.સા.કાં,